

Волуйко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки,
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ФОРМИ ТА НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ ОБОРОНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ ТА НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТИ

Поняття взаємодії можна сформулювати як взаємний вплив певних елементів один на одного (через діяльність або бездіяльність), а також використання можливостей один одного для досягнення спільної мети та отримання спільного результату способами та методами, що не забороняються законом.

Мета, яка об'єднує сили оборони України – це «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки» (стаття 17 Конституції України) [1]. Це є «найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Це той наріжний камінь, на якому повинна ґрунтуватись діяльність Збройних Сил України під час взаємодії із громадянським суспільством.

Дуже важливо, щоб обидві сторони розуміли в чому ж полягають переваги, позитив, необхідність або користь від їхньої взаємодії.

Для військових структур ефективна взаємодія сприяє:

- 1) створенню механізму незалежного моніторингу щодо забезпечення військових потреб;
- 2) підвищенню соціального захисту військовослужбовців;
- 3) є запобіжником від корупції.

Україна в 1991 році проголосила свою незалежність і створила збройні сили для забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, а з прийняттям Конституції у 1996 році заявила, що буде розвиватися як суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Це передбачає наявність активного та позитивного контакту між всіма державними структурами та громадянами, що уможливорює розвинуте громадянське суспільство.

Актуальним питанням в умовах воєнного часу є взаємодія між різними компонентами сил оборони нашої держави. Загальна взаємодія представляє собою фундаментальну одиницю аналізу в соціальних науках і описує будь-які добровільні чи мимовільні міжособистісні стосунки між двома або більше особами всередині та/або між групами. Групою може бути мовна або родинна група, соціальний інститут або організація, економічний стан, нація або стать. Соціальна взаємодія є похідною від

поведінки людини і, як сукупність заходів, утворює узгоджену соціальну структуру, складові частини якої найкраще розуміти відносно одна одної та соціальної системи як узгодженого цілого.

Військова взаємодія при виконанні бойових завдань – це спільні узгоджені за цілями, завданнями, місцем, часом і способами виконання завдань дії військ (сил) для досягнення мети операції (бойових дій, бою). Військова взаємодія – це принцип військового мистецтва і залежно від масштабу воєнних дій і складу військ (сил), що беруть у ній участь, розрізняють тактичну, оперативну й стратегічну взаємодію. Ціль взаємодії визначається в інтересах тих військ (сил), які діють на головних напрямках і виконують основні завдання, що визначають результат воєнних дій.

Залежно від мети взаємодії й способів її досягнення розрізняють основні форми взаємодії: придання й підтримки. Військова взаємодія у формі придання означає передачу в оперативне підпорядкування військ тому командирові, в інтересах якого забезпечується взаємодія. Військова взаємодія у формі підтримки передбачає виконання завдань у визначених інтересах військами, що лишаються у підпорядкуванні своїх командирів. Для досягнення зазначеної мети, взаємодія повинна бути ефективною, цілеспрямованою, централізованою, гнучкою, безперервною і стійкою.

Залежно від того, з якими військами забезпечується взаємодія, розрізняється внутрішня й зовнішня взаємодія. Внутрішня взаємодія реалізується між частинами з'єднання або підрозділами частини тим командиром, якому вони підпорядковані, у тому числі й тимчасово. Зовнішня взаємодія здійснюється між підрозділами, частинами або з'єднаннями, підпорядкованими різним командирам. У цьому випадку взаємодія між ними з основних питань забезпечується старшим командиром (командуючим), а не з основних питань вони узгоджують порядок спільних дій самі на основі вказівок старшого командира.

Організація взаємодії являє собою практичну діяльність командира (командуючого), штабу й служб за узгодженням зусиль і дій з'єднань, частин і підрозділів при спільному виконанні ними завдань під час бойових дій. Метою організації взаємодії є найбільш повне й ефективне використання бойових можливостей військ, що беруть участь у спільних діях.

У загальному випадку організація взаємодії включає: визначення порядку взаємодії, тобто узгодження дій військ за завданнями, способами, місцем і часу; узгодження заходів щодо забезпечення, підтримки й відновлення взаємодії; планування взаємодії; доведення завдань до взаємодіючих з'єднань, частин, підрозділів і органів управління.

Військова взаємодія організовується на різних етапах і рівнях. Етапи військової взаємодії: планування, підготовка, виконання завдань, аналіз проблемних питань виконання. Рівні військової взаємодії:

- стратегічний – на рівні міністерств і відомств України;

- оперативний – на рівні оперативних угруповань військ і бригад;
- тактичний – на рівні батальйонів, рот, взводів, відділень, загонів;
- індивідуальний – на рівні окремого військовослужбовця.

Взаємодія у силах оборони України організовується і координується Радою національної безпеки і оборони України. У відповідності до ст. 107 Конституції України, РНБО України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. РНБО координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України [1].

Закономірним є питання: хто ж може взаємодіяти зі Збройними Силами України, а також силами оборони нашої держави загалом. Передусім це Президент України, який є Верховним Головнокомандувачем ЗСУ, Кабінет Міністрів України, який планує і здійснює фінансування сил оборони України, Верховна Рада України, яка затверджує це фінансування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, суди, громадськість.

Ця взаємодія охоплює широкий спектр проблем, а саме:

- характер ставлення населення до сил оборони (рівень довіри, ступінь впевненості в їх здатності захистити суспільство і державу);
- наявність демократичного контролю з боку інститутів громадянського суспільства;
- престиж військової служби та професії військовослужбовця;
- моральна готовність населення до захисту своєї Вітчизни і підтримки Збройних Сил;
- готовність суспільства на матеріальні витрати щодо утримання та забезпечення нормального функціонування армії тощо [2].

У статті 11 Закону України «Про Збройні Сили України» вказано, що Збройні сили України провадять свою діяльність на засадах:

- вірності конституційному обов'язку та військовій присязі;
- верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод;
- гласності, відкритості для демократичного цивільного контролю [3].

Саме тут ми бачимо першу згадку про необхідність взаємодії Збройних Сил України (а також інших компонентів сил оборони України) між собою, а також із громадськістю через демократичний цивільний контроль.

Для сил оборони ефективна взаємодія між військовими структурами є:

- 1) запорукою спокою у повсякденному житті;
- 2) гарантією дотримання прав людини як у силах оборони, так і в суспільстві загалом;
- 3) дієвим контролем доцільного використання бюджетних коштів.

Не менш важливе для суспільства питання дотримання прав людини в силових структурах і, зокрема у Збройних Силах України. Чи зможе військовослужбовець, громадські права якого постійно порушуються, утриматись від порушення прав інших громадян? Питання риторичне. Беручи до уваги, що у військовій структурі є зброя, то для цивільного населення дуже важливо бути впевненими, що ця структура використовує свою силу для захисту держави від зовнішньої агресії, а не для вирішення політичних замовлень в середині держави для обмеження прав і свобод громадян.

Контроль доцільного використання бюджетних коштів також важливий. Як і будь-який державний орган, Міністерство оборони України повинне звітувати про виділені кошти на діяльність Збройних Сил України. Громадськість має знати, що ці кошти йдуть на підвищення обороноздатності держави.

Варто констатувати, що взаємодія Збройних Сил України із іншими компонентами сил оборони України й громадянським суспільством вже відбувається, і доволі ефективна. Держава повинна створити ситуацію правової захищеності громадян, сформувані сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними громадських інститутів. Відповідно діяльність сил оборони України в аспекті взаємодії з громадськістю регламентують закони, укази, рішення, постанови та ін.

Прикладом ефективної взаємодії складових сил оборони, насамперед Збройних сил України є Проектний офіс реформ, створений у вересні 2015 року як консультативно-дорадчий орган для забезпечення координації змін в оборонному відомстві. Він складався із групи професійних менеджерів, які вийшли з бізнесу та волонтерського середовища, мали якісну освіту та багаторічний досвід проектного менеджменту. Діяльність Проектного офісу реформ була спрямована на розвиток та зміцнення ЗСУ в тісній комунікації з військовими, міжнародними партнерами та патріотами України.

З 21 квітня 2020 року цей орган припинив своє існування. Але для прикладу результативної багаторічної взаємодії зі Збройними силами України можна назвати основні проекти, які були ним реалізовані за п'ять років з 2015 до 2020 року:

- упроваджено електронні закупівлі в Міністерстві оборони України (система Prozzoro);
- створено Центр розробок речового майна та контролю якості (зараз це Головне управління розвитку та супроводження матеріального забезпечення ЗСУ);
- проведено різноманітні заходи щодо розвитку професійного сержантського корпусу Збройних Сил України;
- здійснена реформа системи харчування (була введена нова система харчування у ЗСУ, яку перевірів кожен військовослужбовець);

- впроваджено програмно-проектне управління в систему оборонного планування;
- проведена реформа системи медичного забезпечення;
- проведена реформа системи оборонних закупівель (розроблені закони «Про особливості забезпечення товарів, робіт і послуг, для гарантованого забезпечення потреб оборони», «Про оборонні закупівлі» та інші документи);
- впроваджена система закупівель через структури НАТО;
- створено системи державного гарантування якості;
- підготовано методологічне супроводження трансформації системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління;
- проведена реформа військової освіти;
- розроблено документи для впровадження стандартів НАТО тощо [4].

Підґрунтям для взаємодії Збройних Сил України із іншими складовими сил оборони є ряд документів українського й міжнародного законодавства, які необхідно офіцерам враховувати та керуватись ними у ході планування своєї діяльності щодо взаємодії із суміжними структурами безпекового сектора.

Серед консультативно-дорадчих органів у силах оборони України слід виокремити такі:

- Громадська рада при Міністерстві оборони України;
- Координаційна рада з питань розвитку козацтва в Україні;
- Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України;
- Проектний офіс реформ (припинив своє функціонування в 2020 році).

Основними завданнями цих органів є:

- сприяння забезпеченню координації дій Міністерства оборони України з питань, що належать до компетенції консультативно-дорадчого органу;
- підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у військовій сфері для підвищення її ефективності.

Зокрема, Громадська рада при Міністерстві оборони України була уперше створена 8 листопада 2004 року. У Положенні про Громадську раду чітко окреслені регламентні процедури, напрями діяльності, завдання, мета. Пріоритетним напрямом діяльності Громадської ради є координація заходів з проведення консультацій між громадськими організаціями та Міністерством оборони України в процесі підготовки та реалізації прийнятих рішень, проведення громадської експертизи проектів нормативно-правових актів, участь у процесі демократичного цивільного контролю за Збройними силами України.

Серед основних завдань, які вирішує Громадська рада, такі: забезпечення врахування громадської думки у процесі підготовки та при

виконанні рішень Міністерства оборони України, проведення консультацій військового відомства з громадськістю щодо формування і реалізації державної політики у військовій сфері тощо.

Громадська рада покликана сприяти зміцненню взаємозв'язків громадськості і військовослужбовців щодо налагодження спільної діяльності з питань підвищення престижу військової служби, соціального захисту військовослужбовців, формування та розвитку у військовослужбовців патріотизму, любові до України, відданості народові і Конституції України, соціальної і моральної відповідальності особового складу за захист суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення військової дисципліни і правопорядку.

До складу Громадської ради входять представники органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, професійних спілок, громадських організацій та інших об'єднань громадян, які створені відповідно до вимог чинного законодавства і напрями діяльності яких збігаються зі сферою діяльності Міністерства оборони України.

Щодо конкретних практичних дій, то Громадська рада:

- складає план проведення консультацій з громадськістю;
- подає пропозиції, висновки, а також аналітичні матеріали щодо вирішення питань у відповідній сфері, підготовки проектів нормативно-правових актів, удосконалення роботи органу;
- здійснює громадський нагляд та моніторинг щодо забезпечення органом прозорості та відкритості своєї діяльності, дотриманням закону;
- інформує громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та стан їх виконання;
- збирає, узагальнює та подає пропозиції громадськості щодо вирішення важливих питань;
- звітує про свою діяльність [5].

Остання Громадська рада юридично була створена у травні 2020 року, але фактично Міністр оборони України затвердив склад Громадської ради тільки 19 листопада 2020 року. До складу Громадської ради входять представники 27 інститутів громадянського суспільства [6].

Утворено 8 комітетів, а саме:

- з питань правового та соціального забезпечення;
- з питань медичного забезпечення військовослужбовців, осіб звільнених в запас і відставку та членів їхніх сімей;
- з питань соціального статусу військової служби, моралі, духовності та культури;
- з питань розвитку ЗСУ;
- з питань цифрової трансформації у военній сфері та оборонних кібертехнологій;
- з питань громадського моніторингу та громадських експертиз діяльності Міністерства оборони;

- з питань комунікацій з військово-цивільними адміністраціями та громадськими організаціями;
- з питань військово-патріотичного виховання військовослужбовців і молоді, фізичної культури та спорту [7].

За рік свого існування Громадська рада провела два засідання. На другому засіданні було ухвалене рішення про проведення громадських експертиз щодо виконання або ефективності в Міністерстві оборони України вимог законів та нормативно-правових актів:

- із забезпечення військовослужбовців житлом, розквартирування військ та землекористування;
- щодо роботи з кадрами;
- щодо організації державно-приватного партнерства та державно-приватної взаємодії у сферах інформатизації та кібербезпеки Збройних Сил України [8].

Усі громадські експертизи торкаються дуже важливих аспектів життєдіяльності Збройних Сил України.

Отже, взаємодія між складовими сил оборони України має стратегічне і загальнонаціональне значення в умовах протистояння збройній агресії російської федерації проти нашої держави.

Отже, форми взаємодії компонентів сил оборони України - це регламентоване правовими нормами зовнішнє вираження сумісної діяльності суб'єктів взаємодії для досягнення поставлених перед ними цілей. Правовий характер форм взаємодії, одним з учасників якої є Збройні Сили України, обумовлюється вимогами ст. 19 Конституції України, відповідно до якої останні зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Форми взаємодії складових сил оборони України охоплюють правотворчі, правозастосовні, контрольні форми, а також захист прав і свобод людини і громадянина. Кожній формі кореспондує група методів, які являють собою усталені способи їх реалізації [1].

Правотворча форма взаємодії реалізується за допомогою методів обговорення громадськістю проектів правових актів, які регламентують діяльність сил оборони України. Реалізація правозастосовної форми взаємодії охоплює взаємодію ЗСУ і правоохоронних структур, спільна участь у відбитті збройної агресії проти України, надання допомоги населенню в зоні військового конфлікту, організацію спільних заходів, евакуацію тіл загиблих військовослужбовців та цивільних осіб із тимчасово окупованих територій тощо. Методи реалізації контрольної функції передбачають використання методів експертизи, моніторингу господарської, виховної та інших видів діяльності підрозділів сил оборони України (з урахуванням правових приписів щодо режиму інформації з обмеженим доступом), роботу комісій з розслідування надзвичайних подій з особовим складом і соціологічні дослідження рівня довіри громадян до сил оборони України [9, с. 79].

Отже, форма захисту прав і свобод людини та громадянина може реалізовуватися за допомогою правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей з використанням ресурсу інститутів громадянського суспільства, надання правової допомоги особам, чиї права, свободи та інтереси було порушено внаслідок неправомірних дій військовослужбовців, і сприяння відновленню їх порушених прав і свобод. Метою взаємодії збройних сил та інших компонентів сил оборони є створення умов для їх належного функціонування та розвитку, а також забезпечення захисту держави і громадянського суспільства в цілому від загроз ззовні, а за необхідності - відсіч збройної агресії. До основних принципів вказаної взаємодії належать такі: принцип верховенства права, дотримання прав і свобод людини, відкритості, відповідальності, системності, невторчання, деполітизації, деідеологізації. Форми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України охоплюють правотворчі, правозастосовні та контрольні, а також захист прав і свобод людини і громадянина. Кожній формі кореспондує група методів, які являють собою усталені способи їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, №30, ст. 141.
2. Тощенко Ж.Т. Взаємодія суспільства і Армії: людський вимір. *Політична соціологія*. Київ 2014. URL: https://stud.com.ua/60952/sotsiologiya/politichna_sotsiologiya (дата звернення: 23.01.2025).
3. Закон України «Про Збройні Сили України». [Верховна Рада України. Офіційний сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>. (дата звернення: 23.01.2025).
4. Брифінг Проектного офісу реформ Міністерства оборони України щодо його ліквідації. [Укрінформ]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-press-hall/3009190-brifing-proektnogo-ofisu-reform-ministerstva-oboroni-ukraini-sodo-jogo-likvidacii.html> (дата звернення: 23.01.2025).
5. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України // Громадська рада при Міністерстві оборони України. [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/polozhennya.pdf>. (дата звернення: 23.01.2025).
6. Склад Громадської ради при Міністерстві оборони України. Громадська рада при Міністерстві оборони України. [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/Sklad_Gromadsko%D1%97_radi_novij.pdf. (дата звернення: 23.01.2025).
7. Структура Громадської ради при Міністерстві оборони України. Громадська рада при Міністерстві оборони України. [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/strukt_.pdf (дата звернення: 23.01.2025).

8. Протокол № 2 засідання Громадської ради при Міністерстві оборони України. *Протоколи засідань Громадської ради при Міноборони України (2020 р.)*. [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/prot_2.pdf (дата звернення: 23.01.2025).

9. Коропатнік І.М. Мета і принципи взаємодії Збройних Сил України та громадянського суспільства. *Juridic national: Teorie si Practica*. 2016. № 3(19). С. 77-82.